

Міністерство освіти і науки України

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра історії України

Дипломна робота

бакалавра

з теми: **«ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ
РАНЬОМОДЕРНОЇ ВОЛИНИ 16-17 СТ.: ДЕВІАЦІЇ І КАЗУСИ
СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ»**

Виконала: студентка IV курсу, Ist2-B15 групи

за напрямом підготовки 6.020302 Історія*

денної форми навчання

Дудик Анастасія Сергіївна

Керівник Олійник С.В.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Рецензент _____

Кам'янець-Подільський

2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	6
1.1. Стан наукового вивчення проблеми	6
1.2. Джерельна база дослідження	11
РОЗДІЛ 2. ПОБУТУВАННЯ ТА ВИРАЖЕННЯ ДЕВІАНТНИХ ЯВИЩ В ПРИВАТНІЙ СФЕРІ ВІДНОСИН.....	17
2.1. Девіантні ситуації в різних соціальних групах.....	17
2.2. Шляхетські взаємовідносини у світлі правових норм	26
РОЗДІЛ 3. НАСИЛЬНИЦЬКІ ДЕВІАЦІЇ В СІМЕЙНІЙ ТРАЄКТОРІЇ.....	38
3.1. Становище жінок в ранньомодерному соціумі Волині.....	38
3.2. Сценарії девіацій в сімейних відносинах	44
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	59
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що із сучасних напрямів розвитку історичної науки, на мою думку, найбільшої уваги заслуговує історія повсякдення. Як галузь наукового знання цей курс дослідження сформувався в середовищі західнонімецьких учених молодого покоління в другій половині ХХ ст., які прагнули реформувати традиційне вивчення нової та новітньої соціальної історії Німеччини в умовах тогочасної кризи історичної науки. Зародженню цих змін передували розчарування німецьких громадян у сподіваннях на швидкі й корінні зміни в економіці, соціальному житті та скепсис щодо безмежних можливостей індустріального суспільства. Щодо останнього, то у цьому сенсі історія повсякденності свого часу трактувалась як «альтернативний» культовий рух і як «альтернативна історіографія».

В рамках цього напрямку пошуки спрямовуються на умови життя, праці, відпочинку, побуту, а також, факторів, котрі мають вплив на формування свідомості, норм поведінки, соціально-політичної адаптації як «пересічних людей», так і представників вищих соціальних прошарків тієї чи іншої країни в той чи інший час. Все це дає змогу об'єктивно та ретельно пізнати тих, без кого не могло б бути історії, як такої, але хто для науковців залишився переважно «безіменним» і «мовчазним».

Послідовникам історії повсякденності, наприклад, в Німеччині на протязі багатьох років доводилося витримувати жорстку критику з боку авторитетних істориків. Останні вбачали у своїх опонентах прибічників лівацьких політичних ідей, а самий напрям розцінювали як такий, що заперечує ідею раціональності й зраджує цінностям євроатлантичної цивілізації. Що стосується Великої Британії, Франції й особливо США, то тут ситуація склалася більш доброзичливою зі сторони істориків-традиціоналістів. Все ж, остаточне визнання науковим товариством того факту, що історія повсякденності є складовою частиною історичної науки, відбулося лише наприкінці 1980-х рр.

Цей факт свідчить про утвердження історії повсякденності в західній та навіть російській історіографіях, чого не можна сказати про українську, котра

лише починає здобувати послідовників. З огляду на недостатній рівень використання здобутків цього напрямку в українській історичній науці, я вважаю, розгляд повсякденних практик населення ранньомодерної Волині 16-17 ст. шляхом вивчення девіацій і казусів соціальної поведінки є надзвичайно актуальним.

Мета роботи полягає у тому, щоб на основі об'єктивного аналізу джерел та опублікованої літератури дослідити різні суспільні оказії, виокремити системні відхилення в поведінці як соціальних груп, так і окремих людей для того, щоб сформувані чітке уявлення про повсякденне життя населення Волині.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

1. Визначити стан наукового вивчення проблеми та рівень джерельної бази дослідження;
2. Виявити казуальні ситуації в окремих соціальних групах;
3. Охарактеризувати шляхетські взаємовідносини у світлі правових норм;
4. Оцінити становище жінок в ранньомодерному соціумі Волині;
5. Висвітлити сценарії девіацій в сімейних відносинах.

Об'єктом дослідження є історія повсякдення різностанового населення Речі Посполитої крізь призму громадських резонансів.

Предметом дослідження є соціокультурна багатоманітність суспільних оказій ранньомодерного населення Волині.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XVI-XVII ст.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію Луцького, Володимирського і Кременецького повітів Волинського воєводства як адміністративно-територіальної одиниці Речі Посполитої.

Методологічною основою роботи є принцип історизму та об'єктивізму. З метою розв'язання завдань, використано узагальнюючий, системний, статистичний та аналітичний методи. Весь комплекс методів взаємодоповнював один одного на різних етапах дослідження.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані вчителями на уроках з історії, в контексті підготовки старшокласниками семінарських занять для детального вивчення названої теми; позакласній роботі в загальноосвітніх школах, а також для підготовки студентів історичних факультетів до практичних та семінарських занять.

Апробація роботи здійснена шляхом її обговорення та надання рекомендацій до захисту на засіданні кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, і відповідає поставленій меті та основним завданням дослідження.

ВИСНОВКИ

З другої половини ХХ століття виокремлюється новий самостійний науковий напрям – історія повсякденності, головним об'єктом дослідження якого є людина в усьому розмаїтті її життєвих проявів. Про це свідчать і видавничий бум, і численні спеціальні публікації, присвячені цій темі.

На сучасному етапі дослідники, усвідомлюючи, що застарілі методологія та методика вивчення історії не дозволяють поки що повною мірою переосмислити чимало важливих культурно-історичних явищ. Історична реконструкція минулого лише на ґрунті державницьких, ідеологічних, суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-мистецьких параметрів є далеко не вичерпною і подекуди невірною. Виявилося, що так зване звичайне життя, непримітна і неприваблива протилежність високих форм людського самовизначення є не просто зворотним боком, фоновим забезпеченням «великої історії» чи «історії великих», а самостійним і необхідним чинником історичного процесу. Тільки з відтворенням способу життя людей – їх праці і побуту, радощів і негараздів – можна подолати суттєвий розрив між тим, як відображається суспільство у працях дослідників і як у них представлена людина. Питання повсякчасної включеності людської особи в історичний процес нині стало одним із суттєвих і невідкладних у системі гуманітарних знань. Відповідно, пошук історика має бути спрямований на людський зміст історії.

Тому, внаслідок «історико-антропологічного повороту» кінця 1960-их років багато науковців з гуманітарних дисциплін і не тільки ринулись досліджувати масові феномени, в яких людина, незважаючи на пропоновану масову культуру, часто виходить за межі дозволеного, створюючи власні „шедеври”, які і були прийнятними у її маленькому світі.

Охарактеризовуючи питання шляхетських взаємовідносин, у роботі розглядається виняткове становище шляхти в суспільстві, яка шляхта послуговувалася ширшими, а головне, відмінними від інших законодавчими нормами. Вони були прописані в основному кодексі права, що видавався в трьох редакціях 1529, 1566 і 1588 років, які відомі як Литовські статuti.

Загалом, джерела другої половини 16-першої половини 17 ст. свідчать про те, що обивателі земель Великого князівства Литовського активно користувалися нормами уставних грамот для захисту своїх прав у повсякденній судовій практиці. Звичним явищем стало залучення свідків і їх діяльність у судових справах. У князів, панів та зем'ян формувалася переконаність у тому, що саме письмове законодавство слугує гарантією захисту особистих та майнових прав у суді. Відповідно, у суспільстві з'являлись особи зі значно вищим рівнем правової культури. Вочевидь, саме тоді почав формуватися той стан, який згодом виконуватиме функції професійних адвокатів у сучасному значенні цього слова.

Щодо соціальних умов життя для жінок в XVI-XVII ст. були створенні цілком прийнятними. Вирізнявся характер суспільного становища української жінки, котрий вигідно відрізнявся від становища жінки в країнах Західної Європи. Жіноча складова виробленої системи цінносних орієнтацій не була спотвореною ні релігійним, ні соціальним, ні ідеологічним зрізничуванням і розвивалася нарівні з чоловічою. В цих умовах була вироблена стала система взаємозв'язків жінки і чоловіка, жінки і сім'ї, жінки і суспільства. А відносна рівновага прав між статями виключала можливість подавлення ініціативи української жінки та гіпертрофію чоловічої влади.

Сімейні ж взаємини людей ранньомодерної доби були доволі складними, що залежало від різних чинників, у першу чергу, від старшого покоління, тобто від прикладу батьків та їхнього виховання власних дітей. Емоційний рівень стосунків між батьками і дорослими дітьми був різним і неоднозначним: від любові й поваги до жорстоких протиріч і ненависті. Як правило, неприязні стосунки між батьками і дітьми та більшість внутрішніх родинних конфліктів виникали на матеріальному ґрунті. Звичайно, не останню роль в цих взаємостосунках мала кожна конкретна особа, її характер, загальний рівень культури, а також звичаї, традиції та емоційне налаштування цілого тогочасного суспільства.

В аналізі насильства в родині недооціненим залишається такий чинник, як особливість функціонування судової системи. Цілком імовірно, що значна кількість звинувачень дружини була засобом в руках родини чоловіка для отримання вдовиної частки майна небіжчика. Змагальний характер судочинства перетворював судовий процес на вербальний поєдинок між сторонами, вибудований на хисткій системі доказів. Тож скаржник не конче приходив до суду з метою довести справу до остаточного декрету, часто інтенцією було знеславити відповідача та змусити його сісти за стіл переговорів, відтак полагодити конфлікт через майнові поступки. Адже «вина» шляхтича тривала доти, поки претензії скаржника, зазвичай матеріальні, не були заспокоєні.

Таким чином, мета роботи виконана: на основі об'єктивного аналізу джерел та опублікованої літератури було досліджено різні суспільні оказії, виокремлено системні відхилення в поведінці як цілих соціальних груп, так і окремих людей і сформовано чітке уявлення про повсякденне життя населення ранньомодерної Волині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. 1573р., лютого 3. Володимир. – Скарга Федори Лукашівни Черневської, дружини Матуша Ланевського, до володимирського гродського уряду про її згвалтування і пограбування під час гостин у Мануйла Болобана його шурином Павлом, купичівським поповичем Охрімом, біскупицьким боярином Баглаєм, а також Голубицьким, Красовським та іншими єпископськими слугами, укр.повсякдення//Українське повсякдення ранньомодерної доби: Зб. док. / Упоряд. В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. Київ: Фенікс, 2014. Вип.І: Волинь XVI ст. 739 с.
2. 1577р., січня 21. Володимир. – Дарчий запис Дороти Петрівни Німценовичівни чоловікові Григорію Гнівошевичу Киселю на рухомі речі, записані їй покійним чоловіком Григорієм Висковським// Українське повсякдення ранньомодерної доби: Зб. док. / Упоряд. В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. Київ: Фенікс, 2014. Вип.І: Волинь XVI ст. 739 с.
3. 1596р., серпня 1. Луцьк. – Скарга луцької міщанки Ганни Андрієвої та її дочки Ганни, дружини Станіслава Петровича Кравця, до луцького гродського уряду на Михайла Гулевича, який завдав смертельної рани чоловікові дочки, та зізнання возного Матиса Славогурського про оляд потерпілого// Українське повсякдення ранньомодерної доби: Зб. док. / Упоряд. В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. Київ: Фенікс, 2014. Вип.І: Волинь XVI ст. 739 с.
4. 1602 р., січня 1. Лютого 27—Запис про захоплення опікуном спадкоємців кн. Юрія Збарзького п. Андрієм Фірлеєм частини спадкового маєтку п. Яна Жоравицького в с. Козин// Українське повсякдення ранньомодерної доби: Зб. док. / Упоряд. В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. Київ: Фенікс, 2014. Вип.І: Волинь XVI ст. 739 с.
5. Архив ЮЗР / Под ред. О. Левицкого. Киев: Университетская типография, 1909. Ч.8. Т.III: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. 738 с.
6. Блануца А.В. Шляхетські наїзди у Великому князівстві Литовському за матеріалами Литовської метрики I третини XVI ст. // Наукові праці Кам'янець-

Подільського національного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т.18: На пошану професора В.С. Степанкова. С. 76-84.

7. Князі Чорторийські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання «Західно-Руських актів» Російської національної бібліотеки) / Підготов. до друку А.Блануци, Д.Ващука. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 228 с.

8. Кравченко В. Документи до історії ратуші в місті Ковелі 30-х – 40-х років XVII століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. Київ. 2012. Вип.16-17. Т.19-20. С. 337-362.

9. Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. Київ. 2009. Вип.13-14. Т.16-17. С. 417-456.

10. Кременецький земський суд. Описи актових книг XVI–XVII ст. / Упоряд. Л.Попова, З.Хомутецька, В.Чунтулова. Київ: Наукова думка, 1959. Вип.І: книги №1–11 (1568–1598 рр.). 256 с.

11. Кременецький земський суд. Описи актових книг XVI–XVII ст. / Упоряд. Л.Попова, З.Хомутецька, В.Чунтулова. Київ: Наукова думка, 1965. Вип.ІІ: книги №12–22 (1601–1614 рр.). 352 с.

12. Кременецький земський суд. Описи актових книг XVI–XVII ст. / Упоряд. Л.Попова, З.Хомутецька, В.Чунтулова. Київ: Наукова думка, 1965. Вип.ІІІ: книги №23–35 (1616–1625 рр.). 315 с.

13. Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. Луцьк: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2013. 736 с.

14. Мицик Ю. Три документи з історії Волині XVII століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. Київ. 2013. Вип.18. Т.21. С. 442-448.

15. Поліщук В. Князі Масальські на Волині у XVI ст. за документами Державного історичного архіву Литви (руська титулована знать у просторі

Великого Князівства Литовського). Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. 100 с.

16. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / За ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. Т.І: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. 464 с.

17. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / За ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. Т.ІІ: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 560 с.

18. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / За ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. Т.ІІІ: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Кн.2. 568 с.

Література:

19. Бессмертный Ю.Л. Что за «Казус»?.. // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории – 1996 / Под ред. Ю.Л. Бессмертного и М.А. Бойцова. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1997. Вып.1. С. 7-24.

20. Білоус Н. «Вірність» і «зрада» у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2006. Вип.6. С. 141-160.

21. Білоус Н. «Вызнаваю сим моим тастаменьѣтом и ѡстатнею волею своею». Тестаменти волинських міщанок кінця XVI–XVII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2017. Вип.13-14. С. 127-160.

22. Білоус Н. Насильство над жінками: сюжети з міщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2015. Вип.11-12. С. 135-146.

23. Білоус Н.О. Луцьке вйтівство в XV–XVII ст.: характеристика інституту та персоналії урядників // Український історичний журнал. Київ. 2015. №4. С. 4-22.

24. Ващук Д. До історії повсякдення Великого князівства Литовського (інститут «старини» за матеріалами 32-ї Книги Записів) // Ukraina Lithuanica:

студії з історії Великого князівства Литовського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. Т.ІІ. С. 193-208.

25. Ващук Д. Литовські Статути у повсякденній практиці середини XVI ст. (на прикладі родини Чорторийських) // *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. Т.IV. С. 32-42.

26. Ващук Д.П. Становлення та розвиток правової системи Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст.: на прикладі Київщини й Волині // *Український історичний журнал*. Київ. 2015. №2. С. 99-112.

27. Ващук Д.П. Формування правової культури Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст. // *Український історичний журнал*. Київ. 2014. №1. С. 59-72.

28. Вінниченко О. «Гвалт поневольний»: дві скарги про сексуальне насильство над селянками-підданками 1637 і 1648 років // *Вісник Львівського університету. Сер. історична*. Львів. 2013. Вип.48. С. 435-451.

29. Вінниченко О. Згвалтування, вбивство і пограбування, а також перелюб. Історія кримінального злочину, здійсненого під Львовом у 1645 р. // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ. 2015. Вип.11-12. С. 162-181.

30. Ворончук І. Інститут опіки: правові норми та повсякденні практики на Волині ранньомодерної доби // *Україна у світовій історії*. Київ. 2014. №3. С. 134-150.

31. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2012. 712 с.

32. Ворончук І. Подружні зради як наслідок практики укладання шлюбів в Україні в XVI–XVII ст. (на матеріалах ранньомодерної Волині) // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ. 2006. Вип.6. С. 161-201.

33. Ворончук І. Українська шляхетська родина ранньомодерної доби у внутрішніх зв'язках і стосунках: батьки і діти // *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. Т.IV. С. 189-205.

34. Гарасимчук М. Справи про зґвалтування та позбавлення цноти в судах Самбірської економії XVII ст. // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ. 2015. Вип.11-12. С. 147-161.

35. Гуржій І.О. Окремі аспекти повсякденного життя київських купців XIX ст. // *Український історичний журнал*. Київ. 2009. №6. С. 24-34.

36. Диса К. «Дуже небезпечний злочин»: перелюб у міському праві й судах Волинського та Подільського воєводств кінця XVII–XVIII століття // *Theatrum Humanae Vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко*. Київ: Laugus, 2012. С. 525-534.

37. Диса К. Зрада і відданість у відносинах «пан-слуга» в контексті українських судів про чари XVI–XVIII ст. // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ. 2006. Вип.6. С. 131-139.

38. Диса К. Історія сексуальності ранньомодерної доби: уявлення і дискусії на зламі XX і XXI століть // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ. 2010. Вип.9. С. 392-401.

39. Диса К. Прихована частина айсбергу: «гріх бестіальний» у Ковелі XVIII ст. в контексті історії сексуальності // *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х т.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення. С. 245-252.

40. Заяць А. Міщани поміж Литовськими Статутами і практикою життя // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ. 2010. Вип.9. С. 9-19.

41. Заяць А. Райці волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження // *Український історичний журнал*. Київ. 2018. №3. С. 23-45.

42. Капраль М. Крадіжки, п'янство, бійки, розпуста: зворотня сторона повсякденного життя шевців Львова XVII–XVIII ст. // *Повсякдення*

ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х т. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення. С. 217-244.

43. Коляструк О.А. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал. Київ. 2007. №1. С. 174-184.

44. Куновська О. Quo vadis «історіє повсякдення»? // Історіографічні дослідження в Україні. Зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип.18. С. 21-30.

45. Людтке А. «История повседневности» в Германии после 1989 года // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории – 1999 / Под ред. Ю.Л. Бессмертного и М.А. Бойцова. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1999. Вып.2. С. 117-126.

46. Орлов И.Б. История повседневности: смерть или новое рождение? // Преподавание истории в школе. Москва. 2008. №3. С. 32-37.

47. Пушкарева Н.Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности» // Этнографическое обозрение. Москва. 2004. №5. С. 3-19.

48. Рибак С.В. Справа про вбивство князя Ярослава Сангушка (1564–1565) як приклад кримінального розслідування у Великому князівстві Литовському // Наукові записки НаУКМА. Київ. 2003. Т.21: Історичні науки. С. 10-16.

49. Серяков С. Повсякденне життя єзуїтських шкіл України // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х т. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення. С. 99-140.

50. Сліж Н. Згвалтаванні ў Вялікім Княстве Літоўскім у XVI–XVII стст.: заканадаўства і судовая практыка // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2015. Вип.11-12. С. 91-103.

51. Сліж Н. Шлюбныя і пазашлюбныя стасункі шляхты ў звычайным праве і заканадаўчых актах ВКЛ // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2013. Вип.10. С. 246-288.

52. Старченко Н. Вбивство князів Четвертинських: судовий процес та замирення на Волині в кінці XVI ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2007. Вип.7. С. 83-110.

53. Старченко Н. Возні на Волині в останній третині XVI – на початку XVII ст.: судові урядники чи слуги? // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2008. Вип.8. С. 134-162.

54. Старченко Н. Гродські урядники: слуги старости – члени шляхетської спільноти – «агенти» держави (Волинь останньої третини XVI ст.) // Україна в Центрально-Східній Європі. Київ. 2016. Вип.16. С. 128-156.

55. Старченко Н. «Джерела свідчать»: кілька зауваг про дослідження становища шляхтянки в ранньомодерному соціумі Волині // Український археографічний щорічник. Нова серія. Київ. 2016. Вип.19-20. Т.22-23. С. 239-267.

56. Старченко Н. Звинувачення дружин у вбивстві чоловіків: жіноча жорстокість, чоловічі фобії чи матеріальний розрахунок родичів (Волинь останньої третини XVI ст. – першої третини XVII ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2017. Вип.13-14. С. 81-112.

57. Старченко Н. Культура ворожості шляхти Волині (на прикладі убивств та їх сприйняття в кінці XVI – на початку XVII ст.) // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х т. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. Т.2: Світ речей і повсякденних уявлень. С. 124-178.

58. Старченко Н. Наїзди та грабежі в шляхетському соціумі Волині (1566 р. – початок XVII ст.) // Україна в Центрально-Східній Європі. Київ. 2013. Вип.12. С. 242-269.

59. Старченко Н. Справи про зґвалтування в шляхетському середовищі Волині (остання третина XVI ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ. 2015. Вип.11-12. С. 104-134.

60. Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії // Краєзнавство. Київ. 2010. №3. С. 6-9.

61. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика, 2008. 472 с.

62. Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ: Критика, 2002. С. 80-105.

63. Старченко Н. Культура ворожості шляхти Волині (на прикладі убивств та їх сприйняття в кінці XVI ст.) // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х т. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. Т.2: Світ повсякденних уявлень. С. 124-178.